

Isaac de la Peyrère: »Relation du Groenland«

En 335 år gammel fransk »beretning om Grønland«. Den ældste almindelige Grønlandsbeskrivelse på et europæisk hovedsprog

Af J. Kisbye Møller

Kort efter, at Torstenssonkrigen var udbrudt december 1643, foreslog kardinal Mazarin fredsforhandlinger mellem Danmark og Sverige, og i juni 1644 ankom den franske diplomat *Gaspar Coignet de la Thuillerie* med følge til København. Han fortsatte til Stockholm, og efter at begge lande ud på efteråret havde antaget mæglingstilbudet, kunne de egentlige fredsforhandlinger begynde i februar 1645 på Brømsebro – en ø i Brømsebækken, grænsen mellem Blekinge og Småland. Efter energisk indsats fra de la Thuillerie endte forhandlingerne i august 1645 med underskrivelsen af den for Danmark-Norge smertelige fred i Brømsebro. Endnu i januar 1646 opholdt de la Thuillerie sig i Stockholm. – Hvad har dette med Grønland at gøre? Jo, ambassadørens sekretær ved navn *Isaac de la Peyrère* benyttede det 1 1/2 år lange ophold i Norden til – ved hjælp af sine forbindelser til de højeste kredse i København – at skaffe sig oplysninger om forholdene i det for franskmænd ukendte høje Nord: Han må have anset både Island og Grønland for så spændende emner, at de måtte in-

teressere en videbegærlig læserkreds, for han nåede under opholdet heroppe at skrive en bog om hvert af disse lande – og hans beretning om Grønland blev en salgssucces:

Manuskriptet til »*Relation de l'Islande*« var færdigt allerede i december 1644, men bogen blev først udgivet i Paris 1663 og synes ikke udkommet i senere oplag. I 52 kapitler beskriver den Islands historie, natur, erhverv, sprog, m.v., den er udstyret med et korrekt kort over øen samt med det samme kort over Grønland, som skal omtales i afsnit 1. Peyrère har ikke selv besøgt Island, men bygger på oplysninger fra *Arngrimur Jonsson* (se note 5), *Ole Worm* og »danskeren *Blefkenius*, som har besøgt Island« – og som Peyrère nærer samme tiltro til som til Herodot!¹

»*Relation du Groenland*« færdiggjorde Peyrère i Haag den 18.6. 1646 og den blev trykt i Paris allerede 1647. En ny udgave på fransk udkom i 1651 og efterhånden udkom den både i Tyskland, Holland og England. Det kgl. Bibliotek har eksemplarer både af førsteudgaven, at to tyske udgaver (Hamburg 1674 og

Nürnberg 1679), af to hollandske (Amsterdam 1678 og Leiden 1684) samt af en engelsk (London 1715). *Thorkild Hansen* oplyser (i »Jens Munk« 1965 pg. 371), at Peyrères bog alene i de første år udkom i 4 udgaver i Frankrig, 3 i Tyskland, 2 i Holland og 3 i England. På dansk findes *en* oversættelse (hvoraf Marinens bibliotek har et eksemplar) af de to bøger; den har denne omstændelige titel: »La Peyrère, I.: Historisk Beretning om Island etc. – Trykt sammen med: Historisk Beretning om Grønland. Hvorudi findes anførte de Reyser og Seyladser, som af de Danske fra Tid efter anden ere, for samme Land at opfinde, foretagne. Udi det Franske Sprog først skreven og siden udi det Danske oversat. (Dateret Haag 1646)«. Desværre fremgår det ikke af bogen, hvornår den er udgivet eller af hvem den er oversat, men i et par noter nævnes, at der er »gået fast 100 år, siden Peyrère skrev beretningerne.« Enkelte steder i Peyrères Grønlandsberetning er citeret af danske forfattere, blandt de ældste *Vidalin* (Finn Gads udgave 1971 pg. 31, 70 og 84, hvor kortet fra Nürnberg-udgaven 1679 er gengivet) og *Holberg*, der gengiver beretningen om ekspeditionen til Spitsbergen og om Christian IVs sammenstød med Jens Munk (Samlede Skrifter bd. VII pg. 491), jfr. nedenfor afsnit 9 og 10.

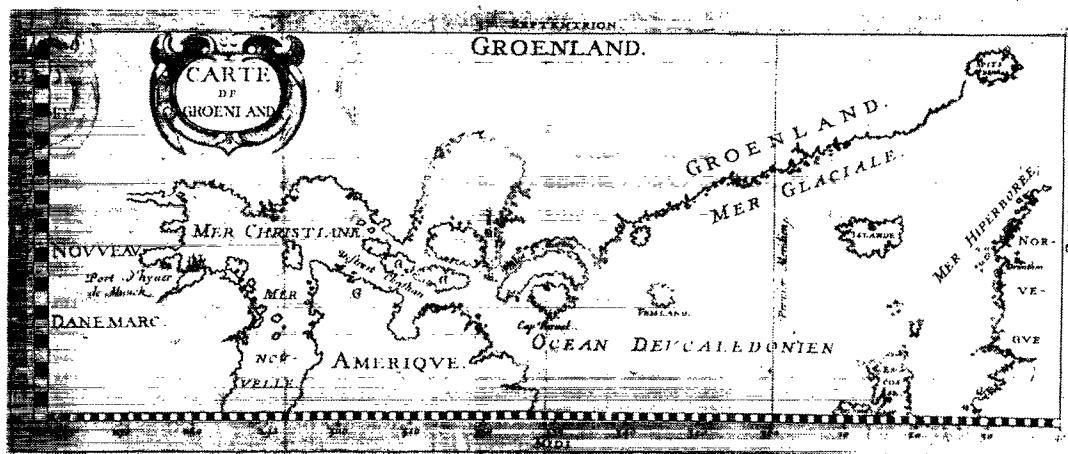
Om *Peyrère* selv er kun at oplyse, at han er født i Bordeaux 1596, at han blev bibliotekar hos prinsen af Condè 1659 og døde 1676.

Originaludgaven er en smuk oktav på 282 sider, indbundet i læder og forsynet med et kort og en billedside (se gen-

givelserne).² Peyrère har ikke selv været i Grønland og hans bog bygger helt overvejende på kendte kilder. Jeg har dog ment det af interesse at referere dens indhold, *dels*, fordi det er første gang, der gives den europæiske læseverden et generelt billede af Grønland og polarområderne iøvrigt, *dels* fordi den er et vidnesbyrd om interessen i Danmark midt i 1600-tallet for disse områder, som det for en amatørhistoriker at se er værd at fremdrage. Mit referat bygger på *originaludgaven fra 1647*; den er – til forskel fra de tyske og hollandske udgaver – ikke kapitelinddelt, så indelingen i det følgende er min egen:

1. *Kortet*

Bogen indledes med Peyrères kommentar til *kortet*: Han siger, at det er tegnet af *Chapelain*, som har delt den sydlige ende af Grønland i 2 øer, hvilket ikke støttes af oplysninger fra Danmark, men på et kort i Mazarins bibliotek, der har påskrift om at være tegnet af hollænderen Arnoldus' søn *Martinus* (kaldet den Briel) under 2 rejser til Grønland i 1624 og 25. Peyrère har fået sit kort tegnet således, at det dækker hele det område, hans bog handler om: Fra Spitsbergen i øst til Jens Munks vinterhavn i vest. Placeringen af Kap Farvel på 60 gr. 30 min. støtter han på Munks målinger; derimod tør Peyrère ikke udtale sig om Grønlands længdeplacering, da hans kilder intet siger derom, men kun noterer, at »Kap Farvel ligger på den anden side af de canariske øer og vor 1. meridian«.³ Peyrère oplyser, at hans kort foruden på Munks beskrivelser og *Martinus'* kort bygger på *Hudsons*.⁴ –

Kortet i Peyrères bog, tegnet af Chapelain 1646 eller 47 på grundlag af Jens Munks kort over Hudsonbugten og et ældre hollandsk kort. Gennem udgaverne af Peyrères bog spredtes navnene Christiansstræde, Christianshavet og Ny Danmark over Vesteuropa, indtil de engelske navne slog igennem.

Det morsomste ved Peyrères kort er, at det er forsynet med Jens Munks navngivning: *Detroit Christian* (Hudsonstrædet), *Mer Christiane* (Hudsonbugten) og *Nouveau Danemarc*, som Munk kaldte området vest for Hudsonbugten. Når dette område helt frem til 1791 på franske kort kaldet *Nouveau Danemark*, må det hidrøre fra Peyrères bog. Kortet går igen i tyske og hollandske udgaver, men nu pyntet op med små dekorative skibe, bjergtoppe og »bueskydende vilde« samt cartouches.⁴

Efter en kort *tilegnelse* til de la Thuilleries, der har skabt »la Paix celebre des deux Couronnes du Nord«, starter den egentlige tekst med, at Peyrère udbreder sig om, hvor farlig og vanskelig sejladsen på Grønland er. Om Grønlands geografiske placering siger han, at mens nogle englændere tror, at Grønland hænger sammen med Amerika, mener den danske kaptajn »Jean Munck«, som har forsøgt at sejle mod nordvest fra

Davisstrædet, at Grønland er skilt fra Amerika.

2. Peyrères kilder

Om sine *kilder* oplyser Peyrère, at de vigtigste er dels en gammel islandsk på prosa, nemlig en dansk oversættelse af *Snorre*, dels en ny dansk, pastor Claus Christophersen *Lyschanders* versificerede *Danske Chronica*.⁵ Peyrère vil »gengive, hvad han har fået oplyst om dette utilgængelige land, alt hvad han har kunnet få ud af, hvad der er fortalt ham og hvad han har kunnet forstå af de forvirrede skrifter (som han ikke har læst, men som er oversat for ham) fra et sprog, han ikke forstår, men som Røgshovmesteren har haft den godhed at læse for ham og give ham forklaring på«.

Peyrère stiler både Islands- og Grønlandsbogen til m. *de la Mothe le Vayer*, »berømt for sin sjældne viden og strålende indsats for kongens eneste bror«.⁷ Han er flere steder inde på, at le Vayer

snart vil træffe rigshofmesteren, der om kort tid skal til Frankrig: Der er ikke tvivl om, at den, der vinteraftner i København – og ovre i Kristianopol i Blekinge, hvor den danske fredsdelegation boede – har læst højt for Peyrère, er ingen anden end *Corfitz Ulfeldt* (og måske også Leonora Christine, der nævnes et enkelt sted). Ulfeldt var delegationens leder, og foretog i 1646–47 en ambassaderejse til Paris og Haag. Ulfeldt tog under Torstenssonkrigen til orde for en ny udenrigspolitik med tilnærmelse til Frankrig (og Nederlandene) og det har været et led i denne charmeoffensiv, at han har siddet og oversat værker om Danmark-Norges historiske forbindelse med Grønland for ambassadørens videbegærlige sekretær!

Corfitz Ulfeldt (1606–64), mens han stod på sin magts tinde. Omtrent sådan har Peyrère mødt ham i Brømsebro. Portrættet findes på Bosjö Kloster i Sverige.

Ole Worm (1588–1654), uden tvivl Peyrères hovedkilde. Portrættstik af Wingendorp efter van Manders tegning.

Af andre kontakter nævner Peyrère en Müller (må være senere generaltoldforvalter *Henrik Müller*, der stod Ulfeldt nær) – men navnlig har Peyrère haft udbytte af sin personlige og brevlige forbindelse med »dr. Wormius«: Den medicinske professor *Ole Worm*, Christian IVs livlæge, en stor samler og oldforsker (grundlægger af den danske runeforskning) med vide internationale kontakter og hvis museum blev Københavns største seværdighed.⁶ – Peyrère forsømmer i tidens stil ikke at beskrive sine meddelere i rosende adjektiver, og et sted svinger han sig helt i skyerne over *Ulfeldt*: Under omtalen af fredsforhandlingerne i Brømsebro siger han, at de to

forhandlingsledere – Ulfeldt og Axel Oxenstierna – »betragter hinanden med stolthed og ærbødighed«; Ulfeldt er en mand af ædelt hjerte, ophøjet sind og fornemt udseende, »han kan ikke alene støtte Kronen med sine råd, men har hovede til at bære et riges krone«; han er heroisk, en fuldkommen filosof, der ikke ynder pomp og pragt (!), han rummer kun ædle følelser og hans konversationer er af uforlignelige sødme! – Ulfeldt har sandelig fået noget til gengæld for sin højtlesning for ambassadørens sekretær!

3. Om nordbotiden

På side 11–52 gengiver Peyrère på grundlag af Snorre, Arngrimur Jonsson og Lyschander *Nordbotidens historie*: Vi får bl.a. beretningen om »*Erric le Roussseau*«s opdagelse af landet, som han kaldte Grønland p.g.a. dets græsganges og træers(?) grønhed, om Leifs omvendelse til kristendommen og tilbagevendelsen til Grønland ledsaget af en præst. Der er intet nyt i Peyrères gengivelse af sagaberetningerne. Ganske morsom er hans kommentar til omtalen af, at Erik skiftevis kalder samme forbjerg Blåserk og Hvidserk, vel fordi isen skifter farve efter sin ælde – idet Peyrère fortæller sine med is formentlig ukyndige læsere, at da han og ambassadøren »i vinter vendte tilbage fra Sverige til Danmark og i vogn kørte langs havet fra Helsingør til København, så vi forskellige steder isflager ophobet, af hvilke dynger nogle forekom os helt hvide og andre som farvet i det skønneste azurblå«.

Peyrère nævner, at den islandske krøniker tidsfæster opdagelsen af Grønland

til omkring år 982 (hvilket som bekendt er det rigtige), mens den danske krøniker henlægger den til c. år 770. Det sidste forekommer Peyrère sandsynligst – uden at han dog skal tage stilling – fordi den danske konges sekretær Gunter (må være oversekretær ved det tyske kancelli *Frederik Günther*), »som er en lærd mand og min gode ven« har fortalt Peyrère, at han i ærkebispens af Bremens arkiv har set kopi af en pavebulle fra før år 900, der udtrykkelig angav, at ærkebispedømmet omfattede »Norge og de dertil hørende øer Island og Grønland«.⁷

Peyrère er på sikrere grund, når han derefter beretter om, hvordan Eriks efterkommere bebyggede »Ostrebug« og »Vestrebug« (Øster- og Vesterbygden). I forbindelse med omtalen af Gardar henviser han til den kendte fortegnelse over grønlandske bisper fra Arnald til Alf. Vinlandsrejserne og fristatstiden omtaler Peyrère ikke. Han anfører, at nordboerne levede efter islandske love og var underlagt en slags vicekonge udnævnt af de norske konger.⁸ Peyrère gennemgår nu den islandske Grønlandsbeskrivelse »ord for ord, som den er oversat for mig fra dansk til fransk«: Nu følger en beskrivelse af *Østerbygden* og den ødelagte *Vesterbygd*, med opregning af kirker og klostre, fjorde og gårde med tilliggende, alt gengivet næsten ordret efter *Ivar Bårdsons*⁹ beskrivelse i den form, den har i Jonssons »Groenlandia« (jfr. note 5). Jonsson kalder beskriveren Iver Bere, hos Peyrère bliver det til Juer Bert; at det kniber lidt med stednavnene, er tilgiveligt: Funkabuder bliver til Funchebuder »opkaldt efter en page hos Olav den Hellige, der led skibsbrud der«,

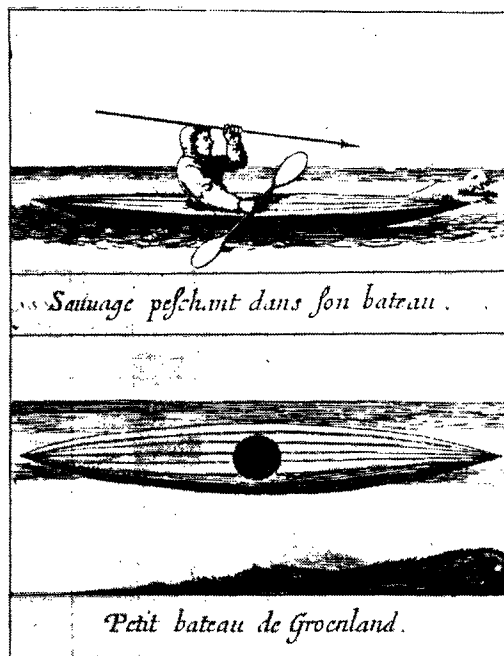
Ketilsfjord bliver til Kindelfjord og Ramsey til Roansen. Beskrivelsen af f.eks. de varme kilder (ved Igpiq) eller af vegstenforekomsten på Renøen (Akia) er helt korrekt oversat. Det gælder også, når Peyrère fortæller, at der nær det ubeboede øde mellem Øster- og Vesterbygden har været en kirke Strosnes (Jonssons Straumnes = Sandnes), der tidligere har været »Metropolitaine« og sæde for den grønlandske biskop – og hans citat af Bårdsøns kendte beretning om, at skrællingerne holder hele Vesterbygden, og at undsætningsekspeditionen – der af den grønlandske »juge« (lagmand) havde fået ordre til at jage skrællingerne væk – ingen mennesker fandt, men tog så mange dyr med, som skibene kunne bære.

Peyrère siger, at da han ikke har noget Grønlandskort eller andre historiske kilder, kan han kun gengive, hvad han har modtaget. Han er mest overrasket over, at kirken i Strosnes oprindeligt skulle have været bispesæde, for det strider imod, at Gardar hele tiden skulle have haft denne forrang.¹⁰ Den danske krønike, siger han, beklager tabet af dette land, man ikke kan finde, men lykkes det at finde Gardar, vil man forhåbentlig få den hele og sande Grønlandshistorie oplyst (Ved Gardars udgravning i 1926 løftedes jo dog kun en flig af sløret – endnu er ingen skrevne kilder fundet i selve Grønland). Peyrère synes, Bårdsøn er en dårlig historiker, fordi han ikke nævner, hvem skrællingerne er – men dr. Worm har skrevet til Peyrère, at det er Grønlands oprindelige vilde indbyggere. Peyrère filosoferer over, om de, da ekspeditionen kom til

vesterbygden, er flygtet ind i fjeldene eller skovene (!). Worm antager, at skrællingerne har levet ved Davisstrædet, og at de måske er amerikanere, kommet fra det land, der er opdaget under Christian IV af Jens Munk.

4. *Natur og dyreliv* – *specielt om narhvalen*

Peyrère citerer den danske krønike for, at Grønland er 100 gange så stort som nordboernes del og befolket af forskellige folkeslag med egne høvdinge. Beskrivelserne af landets frugtbarhed er – siger Peyrère med rette – modstridende: Et sted siger den islandske krønike, at der gror verdens bedste hvede og egetræer med agern så store som æbler – andetsteds, at p.g.a. kulden kan kun det gro, som man sår. Peyrère betvivler, at kulden kan være så stærk, for den af nordboerne beboede del må ligge på højde med Upland i Sverige, og der har han selv set stor og god kornafgrøde. Og nævner han, i Norge kan man på fjeldenes sydskråninger p.g.a. den konstante solvarme få god høhøst 2 gange årlig, så der er nok i Grønland både frugtbare sletter og ufrugtbare fjelde. Der er ifølge den islandske krønike en rigdom på dyr (heste, harer, hjorte, rener, ulve, losser, hvide og sorte bjørne), og krøniken siger, at man har fanget bæver og mår lige så fine som moskovitiske zobler. Der skal være flere hvide og grå falke end noget andet sted i verden. Man bragte tidligere disse sjældne falke til kongerne af Danmark »og kongerne brugte dem som gaver til konger og fyrster, naboer og venner, for falkejagt er ikke i brug hverken i Danmark eller

Illustrationer i Peyrères bog. Narhvalen, narhvalkraniet og tanden må stamme fra de tegninger, Worm sendte Peyrère nov. 1645, da de er identiske med dem, der findes i »Museum Wormianum«. Kajakken kan være tegnet efter dem, Peyrère fik forevist i København.

andre nordiske lande». Havet er rigt på fisk, fuldt af sæler og en utallig mængde hvaler. Peyrère er i tvivl om, hvorvidt isbjørnen skal anses for et hav- eller landdyr: Den lever af fisk, men hader og frygter hvalerne, fordi de tager dens unger; »derfor tør bjørnene ikke forlade isflagerne og når de når Islands eller Grønlands kyster, er de vilde af sult«.

Narhvaltanden bruger Peyrère hele 32 sider på: Gennem århundreder har man, siger han, troet, at de lange tænder, der findes rundt i Europa, var horn af fabeldyret *Enhjørningen*, men Peyrère har nu erfaret, at Grønland er fyldt med »Licornes« (Enhjørninger); i Danmark ser man mange både hele og afskårne stykker »horn«. Han er i tvivl, om de dyr, der bærer dem, er landdyr eller fisk, men un-

derstreger, at de »horn«, han har set i Danmark, er af samme form og materiale som de, der findes i Frankrig. På Frederiksborg Slot, »den danske konges Fontainebleau«, har han set et større end det i St. Denis, men af samme kulør, form og vægt. Også i København anser man dem for et middel mod gift. Det er givet, at alle de »horn«, der findes i Danmark, stammer fra Grønland, men fra hvilket dyr? »Dr. Worm har som den første fortalt mig, at det er en fisk. – Jeg havde stor diskussion med ham derom, mens jeg var i Kristianopol, da det strider mod opfattelsen hos alle ældre naturvidenskabsmænd, der har behandlet og beskrevet »licornes« som landdyr med 4 ben, og der er også passager i Biblen, der kan forstås sådan.«

Dette billede af grønlandere i Peyrères bog må være fri fantasi.

Dr. Worm har i et brev til Peyrère fortalt, at Worm for nogle år siden overfor kansler Friis havde beklaget, at de købmænd og søfolk, der tog til Grønland, ikke skaffede sig oplyst, hvordan de dyr var, hvis »horn« de fik fat i. Friis havde svaret, at de var mere nysgerrige, end Worm troede, og havde sendt ham et stort tørt kranium, hvortil var knyttet et

»horn« af 4 fods længde. Worm var blevet ude af sig selv af glæde over at få noget så værdifuldt i sine hænder og fik lov at låne kraniet til nærmere studium. »Kraniet ligner en hvals, og der er to huller oven i det, gennem hvilket dyret sikkert kaster det vand ud, det har slugt – og det, man kalder dets »horn«, er en tand, der sidder fast på venstre side af

Narhval, »søenhjørning«. Cartouche fra kortet i bollandiske og tyske udgaver af Peyrères bog.

dets overkæbe.« Worm har videre skrevet, at han tilkaldte sine venner og bedste elever og fik en maler til, i de pågældendes nærværelse, at afbilde kraniet med tanden. Da Worm havde hørt, at et lignende dyr var fanget ved Island, skrev han til bisp Thorlac Scalonius¹¹ i Holar; denne sendte Worm et billede af dyret og oplyste, at islændingene kaldte det narhval, dvs. en hval, der lever af ådsler.¹²

Peyrère fortæller videre, at da han vendte tilbage til København, så han Worms narhvalkranium; dets værdi blev anslået til 8000 rigsdaler. Også den franske ambassadør fik set det, fik lov at male det og tog maleriet med til Paris. – Peyrère mener fortsat, at der også nok er landdyr med et horn som beskrevet af Plinius og som måske er det dyr, skriften taler om. Han er også bange for at bestride Aristoteles, der har sagt, at mens et dyr har 2 horn og 2 klove, har en enhjørning kun et horn og en klov – men en narhval har hverken klove eller horn, så det er altså noget andet! Han tror, danskerne har ret i, at alle »enhjørningshorn« rundt i Europa stammer fra Grønland – men danskerne sælger dem som enhjørninge for at få bedst mulige

priser! Således havde det nye Grønlandskompagni, oprettet på Christian IVs initiativ 1636, fornylig sendt en købmand med en narhvaltand til storfyrsten af Moskva, men da hans læge sagde, at det bare var en fisketand, ville storfyrsten ikke købe »Hvilken uheldig købmand, han kunne have bestukket lægen med 2–300 dukater«!

5. Vejrforhold m. m.

Bogens næste 25 sider handler om *vejrforhold, sejlruter* – og *bavuhyrer*! Fra dette afsnit skal blot nævnes, at Peyrère – efter at have dvælet ved de nordiske landes lange sommerdage og lange vinternætter – fremhæver *nordlyset* som et mirakel, han ikke ville vove at beskrive, hvis det ikke havde støtte i den islandske krønike: »Det ser ud som flyvende ild, breder sig i de mørke vinternætter på himlen som en høj og lang palisade, mens det passerer fra et sted til et andet«. Han vil overlade dem, der er kynligere i fysikkens love, at udfinde årsagen, men oplyser, at nordlys også ses i Island og Norge, bedst når himlen er ren og skyfri – og siger, at det nok er samme fænomen, der under navnet »aurore boreale« af og til ses i Frankrig. – Om *sejlruten* nævner Peyrère, at den islandske krønike siger, at den korteste vej til Grønland går fra Norge via Island: Sejler man fra Snefjellsnes ret vest, passerer man halvvejs Gunnbjörns skær. Men ingen opretholder sejladsen ad denne rute, der altid har været vanskelig og farefuld. – Endelig fortæller Peyrère – med »Kongespejlet« som kilde – om de 3 *søuhyrer*, man træffer i polhavet: Den mandslignende Hasstramp, der er uden

hænder og kun synlig til bæltstedet; den kvindelignende Marguguer, der altid optræder før uvej: Vender hun ansigtet mod søfolkene, reddes de, vender hun ryggen til, er de fortabt; og Hafguedinguer med 3 store hoveder eller vandbjerge: Dette fænomen er, siger Peyrère, skabt af modgående strøm og vind og kommer et skib ind i trekanten mellem dem, er det fortabt. Og kommer et skib ind i isen, gengiver Peyrère et råd, andre har fulgt: »At anbringe chalupperne på den tykkeste isflage sammen med mest mulig proviant og så afvente, enten at isen bærer mod land, eller, hvis den smelter, redde sig i bådene«.

6. *Fra den sorte død til Frobisher*

På de følgende godt 30 sider redegør Peyrère for *den historiske udvikling fra den sorte død til Frobisher*: Krøniken siger, beretter han, at historien om det gamle Grønland slutter år 1348, hvor den sorte død dræber de fleste af de købmænd og søfolk, der i Norge og Danmark sejlede på Grønland. »Dr. Worm har dog meddelt mig, at han i et gammelt dansk manuskript har læst, at der omkring år 1481 – i kong Hans' regeringstid – i Bergen i Norge endnu var over 40 søfolk, som hvert år tog til Norge og hjembragte værdifulde sager derfra. »Da de nægtede at sælge til nogle tyske købmænd, der var kommet til Bergen for at handle, sagde de tyske købmænd ikke noget, men inviterede søfolkene til aftensmad og dræbte om aften dem alle«. Peyrère betvivler dog historiens sandfærdighed ud fra de øvrige beretninger om, at skibsforbindelsen var ophørt længe før.¹³

Peyrère oplyser videre, at der fra gammel tid skulle ydes skat fra Grønland til de norske konger og at det under dødsstraf var forbudt at besejle Grønland uden tilladelse. »Da biskop Henrik af Gardar i 1389 opholdt sig i Danmark og deltog i Danehoffet i Nyborg under dronning Margrethe – som havde forbundet Danmark og Norge – blev norske købmænd, som var taget til Grønland uden tilladelse, beskyldt for at have snydt for de skatter, der skulle være ydet til dronningens bord«. De ville være blevet hængt, hvis de ikke havde aflagt ed på, at det ikke havde været deres hensigt at sejle til Grønland. Herefter blev de frikendt, men, siger Peyrère, risikoen for strenge straffe for uden tilladelse at tage til Grønland medførte, at ingen købmand eller sømand senere vovede sig derop. Peyrère anfører fra den danske krønike, at biskop Eskild af Trondhjem år 1406 ville sende André (Anders) derop »for at han, hvis Henrik var død, kunne afsløre denne og ellers bringe nyt om ham«, men efter Andrés afsejling hørte man intet om ham – og dette er, siger krøniken, den sidste bisp udsendt til Grønland.¹⁴

Peyrère nævner nu, hvordan de følgende danske konger ikke interesserede sig for Grønland: Christian II svor at ville genfinde Grønland, men blev afsat forinden. Peyrère nævner ærkebiskop Valkendorfs plan om at genskabe forbindelsen, at han lod fremstille et kort over ruten, men i 1524 måtte forlade Norge. Og at Christian III ophævede besejlingsforbudet, men »nordmændene var så fattige, at de ikke havde råd til at udruste skibe«.

7. Om Frobishers landgang i Grønland

Peyrère bringer derefter en grundig beretning om englænderen *Martin Frobishers landgang i Grønland*.¹⁵

Peyrère bygger sin beskrivelse på den danske krønike og siger, at han ikke ved, om dens beretning om Frobishers møde med eskimoerne stammer fra dennes egen beretning eller fra mundtlig gengivelse. Det fremgår af note 15, at Lyschander og Peyrères beskrivelse er taget fra Frobishers beskrivelse af møder med eskimoer i 1576 og 1577. Peyrères beskrivelse skal ikke gengives her. Der henvises til det referat på grundlag af den originale beretning, der findes hos Finn Gad: *Grl. Hist.* I pg. 233 ff.

Peyrère omtaler ikke Davis' rejser 1585–87.¹⁶

8. Lindemovs ekspeditioner 1605–07

– og de fangne grønlænderes skæbne

Disse emner får hele 38 siders omtale. Fra ekspeditionen 1605 nævnes, hvordan man ved Kap Farvel deler sig, så admiral Lindenov selv tager til østkysten, mens »hans engelske kaptajn« (James Hall, hvis navn ikke nævnes) gør landgang på vestkysten og kidnapper 3 grønlændere. Peyrère fortæller videre om Lindemovs 2. ekspedition 1606, der med 5 skibe går til den grønlandske vestkyst (Holsteinsborgområdet, hvor Hall havde været 1605); 3 steder forsøger man at komme i land, men forjæges af de indfødte. Længere inde i fjorden går man i land og iagttager eskimoernes vinterhuse – og denne gang medbringer man 5 grønlændere til Danmark.

Peyrères beskrivelse bygger formentlig udelukkende på Lyschanders, han har ikke kendt Halls mere nøjagtige beretninger. Der skal derfor ikke gås i enkeltheder med Peyrères rejsebeskrivelser.¹⁷ Lindemovs 3. ekspedition 1607 omtales ikke, derimod Carsten Richardsons for-gæves forsøg på at finde nordboer.

Derimod får man nogle oplysninger om *de fangne grønlænderes skæbne* i Danmark (som han ikke alle har fra Lyschanders krønike, der udkom allerede 1608) og om deres *efterladenskaber*. Peyrère fortæller, at de 7, der blev her-nede (3 af de i 1605 fangne blev året efter til deres fryd taget med til Grønland, men 2 døde undervejs), kunne ikke vænne sig til den danske mad. Man gav dem lov at sejle på Sundet i deres kajaker, men en storm drev dem ind på Skåne. Under den spanske konges besøg gav de opvisning bl.a. i kajakroning. Der var købt dansk tøj til dem og en af dem erklærede, at han ville tjene kongen »a cheval« (til hest). De prøvede flere gange at flygte, kun to af dem levede 10–12 år længere end de andre. Peyrère fortæller, at en af disse boede i Kolding og skaffede guvernøren (lensmanden) muslinger fra åen, men da lensmanden i sin gerrighed forlangte, at han skulle fiske muslinger i isen hele vinteren, blev han syg og døde. Den sidstlevende prøvede at flygte, men blev fanget 30–40 mil ude på havet.¹⁸) – Peyrère har set grønlændernes efterladte ejendele bl.a. bue og pil, dragter og to kajaker, den ene hos Worm og den anden hos Ulfeldt. Der var også »en grønlandsk kalender, bestående af 25–30 små pinde bundet til en rem af fåreskind; hvad

den bruges til, ved nok kun grønlænderne«. ¹⁹

9. En ekspedition 1636 –

Ulfeldts Spitsbergenekspedition

På pg. 188–228 omtales så blandede emner som *Det grønlandske Kompagni* (stiftet 1636), den fortsatte søgen efter nordboerne og efter nordvest- og nordøstpassagen, i hvilken forbindelse der gengives en beskrivelse af *Spitsbergen*. Fra disse afsnit skal kun enkelte ting refereres:

Det omtales, hvordan *Det grønlandske Handelskompagnis ekspedition 1636* giver handel med den grønlandske befolkning: Først forskrækkes de indfødte af et kanonskud, men så kommer de tilbage for at handle. En narhval, opskyllet på stranden, skyndte de indfødte sig at dræbe og sælge tanden til danskerne. »Man siger, at en narhval har beskadiget et skib med en sådan kraft, at der gik hul og skibet sank.« Hovedformålet med rejsen var at finde guld, man skovlede skibet fuldt med sand fra en flad strand og troede, man havde et guldbjerg i lasten, men ved hjemkomsten konstaterede »Grand Maitre« (Ulfeldt), at det var værdiløst; alt blev beordret losset ud i Østersøen og kaptajnen døde af skam. Ulfeldt har dog fortalt Peyrère, at man nok var for hurtig i vendingen, for i en minegang i Norge havde man senere fundet sand af samme kvalitet og heraf havde en guldsmed i København udvundet guld af høj bonitet! Den førømtalte narhvaltand, som den moskovitiske storfyrste ikke ville købe, stammer fra denne ekspedition og det er den, Peyrère har set hos Ulfeldt.

Under betragtninger over *de forsvundne nordboers* skæbne bemærker Peyrère, at de fangne grønlændere hverken efter sprog, hudfarve eller vaner kan være disses efterkommere. Ulfeldt har fortalt Peyrère, at deltagerne i 1636-ekspeditionen havde spurgt de indfødte, om de havde noget kendskab til hvide mennesker; »det benægtede de, men havde sagt, at der på den anden side af bjergene levede nogle høje mennesker, der havde store buer og lange pile og som dræbte alle mennesker, der nærmede sig dem«. Man har ikke fra andre historikere nogen underretning om det folk, bemærker Peyrère.

Vedrørende *Nordøstpassagen* konstaterer Peyrère, at den forgæves er søgt, fordi man ikke har kunnet trænge gennem isen ved Novaja Semlja. Sejladsen mod nordøst er derfor begrænset til »Spitsbergen, som danskerne regner med til Grønland, og hvor der foregår den store hvalfangst, hvortil vore baskere og hollænderne rejser hvert år«. Peyrère er meget bæret over, at Ulfeldt velvilligst har sendt ham en beskrivelse af forholdene i Nordhavet. Ulfeldt havde sendt en spansk adelsmand Leonin til Spitsbergen, og af dennes rapport fremgår bl.a., at øerne består af spidse bjerge; »der er intet levende i land udover rener, der græsser på de sparsomme laver. Der er mange, udelukkende hvide bjørne, og flere, end der færdes i land, svømmer i havet eller kravler på isflagerne«. Ulfeldt har fået sendt nogle bjørne til København og underholder sine venner med at vise dem, hvordan bjørnene, bundet i kæder, kan svømme i havet i 2–3 timer. Peyrère for-

tæller videre, at der ved Spitsbergen fanges så mange hvaler, at der ikke er plads i skibene til al hvalolien, så dyrene må efterlades i land til de følgende år – men ligene rådner ikke selv efter 30 års forløb. »Sandt at sige klarer de døde sig godt i disse nordlige lande, mens de levende bliver syge« (skørbugen). Der findes fuglearter, ukendte i Europa, Ulfeldt har fået nogle døde fugle sendt; de siges at have en smuk fællessang.

10. Om Jens Munk

Endelig er bogens sidste 50 sider viet beretningen om *Jens Munks rejse* til Hudsonbugten 1619–20. Peyrère bemærker, at Munk er død c. 15 år tidligere og at han bygger på dennes dagbøger. Sammenholder man Peyrères gengivelse med dagbogen, synes der i det hele at være tale om et korrekt, forkortet referat.²⁰ Pg. 270 optræder den historie, Peyrère har fået fortalt, hvorefter kongen, da Munk var klar til afrejse på en ny ekspedition til Nordvestpassagen, bebrejdede Munk, »at han p.g.a. dårlig ledelse havde mistet den besætning, kongen havde givet ham. Munk svarede lidt brysk, hvilket krænkede kongen, der stødte ham med sin stok i brystet. Kaptajnen gik hjem, forbitret over denne fornærmelse, lagde sig på sin seng og døde 10 dage efter af sult og græmmelse«.²¹

– Bogens konklusioner er, at det er usikkert, om Grønland er landfast med Amerika, men Peyrère tror, støttet af Munk m.fl., at der er hav imellem; at der intet fællesskab er i sprog og skikke mellem nordboerne og grønlænderne, samt at disse sidste, som Worm hævder, er

Grønlands oprindelige indbyggere og er kommet fra Amerika.

Man må faktisk være imponeret over, at Peyrère – trods ukendskab til dansk og til polarområderne, alene på grundlag af mundtlige oplysninger og delvise oversættelser – har kunnet skrive denne bog og er kommet til så rigtige konklusioner. Han har flittigt brugt sine gode danske forbindelser og har haft de bedste danske og islandske forlæg; han citerer omhyggeligt sine kilder – som han også viser sund skepsis over for – og når der dog er adskillige fejl i den (også flere, end det ligger inden for artiklens rammer at nævne), synes de fleste af disse at skyldes Peyrères kilder. Taget som helhed giver den 335 år gamle bog et godt overblik over tidens viden eller formodninger om Grønland, dette ord taget i videste forstand. Den har bragt nyt oplysende og spændende stof til fransk-, engelsk-, hollandsk- og tysksprogede læsere. For første gang har man uden for Norden hørt om nordboerne, om Jens Munks bedrifter, om Ole Worms påvisning af, at de mystiske enhjørningshorn kommer fra narhvalen osv. Om Frobishers og Lindenovs togter forelå vel grundigere, engelsksprogede beretninger, men de er i Peyrères bog sat ind i en ramme af ældre og nyere forsøg på fra dansk-norsk side at genoprette forbindelsen til »det gamle Grønland«. Her i landet har vel nogle af den franskkyndige overklasse læst den, men først henved 100 år senere er den blevet oversat til dansk.²²

Det er vel muligt, at der fra fransk side har været en politisk interesse i, at

Peyrères kort, som det er blevet pyntet op i hollandske og tyske udgaver – og forsynet med cartoucher af islandske (!) og grønlandske »vilde«, et »grønlandske skib« og en »søenhjørning«.

omtalen af den store hvalfangst, især ved Spitsbergen, kunne medvirke til at genoplive det erhverv, som bl.a. baskerne havde drevet. Men skal man tale om en tendens i bogen, er den præget af, at Peyrères meddelere ikke har undervurderet Danmarks rolle: Christian IVs politik var gennem hele hans lange rege-

ringstid at hævde Danmarks forrettigheder i polarområdet, og Peyreres meddelere har – i nederlagets stund – her fået en god mulighed for at få kendskabet til Danmark-Norges historiske forbindelse til og indsats for dette område udbredt på datidens vigtigste kultursprog.

1. Dithmar Blefken (1563–88) var en nedertysk rejssende, der hævdede at have været på Island. I et brev fra Kristianopol af 7.4. 1645 spørger Peyrère Worm, om man kan stole på, hvad Blefken beretter i sin bog »Islandia etc«, Leyden 1607, hvortil Worm svarer, at Blefken er løgnagtig og upålidelig i islandske forhold, og at man på ingen måde bør fæste lid til ham (H. D. Schepeletern »Breve fra og til Ole Worm« bd. III 1968 nr. 1300 og 1303 jfr. note 6 og 12).
2. Et ekspl. af originaludgaven med kort er til salg hos Rosenkilde og Bagger for godt 20.000 kr.
3. Munkehavns længdegrad har Peyrère bestemt på grundlag af en måneformørkelse, der ifølge Munks dagbog fandt sted den 20.12. 1619 kl. 8 aften og som blev iagttaget i Paris den 21. dec. kl. 3 morgen: 7 timers tidsforskel må betyde, at Munkehavn ligger c-10 gr. eller 1260 mil vest for Paris. – Munk angiver ikke Munkehavns placering, men det rigtige er, at den ligger på 94 gr.v. og 59 gr.n. (Churchillflodens munding) eller sydligere end antaget af Peyrère. Iøvrigt kan det ikke være samme måneformørkelse, for i Munks dagbog er kun nævnt en den 10. dec!
4. Kortet fra Peyrères originaludgaven findes i Resens utrykte Grønlandsbeskrivelse 1087 NKS fra 1687. – Dets direkte forbindelse til Jens Munks dagbog ses ikke tidligere bemærket, det er således ikke omtalt i nogen af bøgerne om Munk (P. Lauridsen »Navigatio Septentrionalis« 1883, Birket-Smiths »Jens Munks Rejse etc« 1929 eller Th. Hansens »Jens Munk« 1965).
5. Snorres Heimskringla forelå, såvidt vides, dengang kun i håndskrifter på vestnordisk, men Ole Worm kan have haft et sådant. – Lyschanders digt »Den grønlandske Chronica« udkom 1608. Peyrère nævner også flere steder Arngmur Jonsson: Denne islandske forfatters værker, ialtfald »Groenlandia«, har Peyrère sikkert set i manuskript eller afskrift hos Worm, der henvendte sig til Jonsson i historiske spørgsmål; på islandsk blev »Groenlandia« trykt 1688 og på dansk først 1732.
6. I det i note 1 nævnte værk »Breve fra og til Ole Worm« bd. III er Worms og Peyrères brevveksling gengivet, ialt 40 breve, det første fra Peyrère i Kristianopol dateret 17.2. 1645 og det sidste fra dec. 1649. Brevene i 1645 drejer sig især om narhvalen, se note 12), men også om forskellige bøger, Worm lover at sende dels til Peyrère, dels til kardinal Mazarins bibliotek. Worm sender også de la Thuillerie en kommenteret Saxoudgave, de udveksler mønter og Peyrère orienterer om de træge fredsförhandlinger. Fra den senere brevveksling kan nævnes, at Worm i 1646 sender de la Thuillerie et ekspl. af Eddaen oversat til latin, at Peyrère i 1648 sender Worm et ekspl. af »Relation du Groenland«, »hvoraf du selv har leveret størstedelen« (brev nr. 1570), at Worm samme år af kongen får foræret hovedskallen af en hvalros, der var drevet i land på Island, samt at Worm gennem Peyrère kommer i forbindelse med filosofen Pierre Gassendi, som Worm skaffer oplysninger om Tycho Brahe, om hvem Gassendi i 1654 udgiver en biografi. – I H. D. Schepeleterns »Museum Wormianum« 1971 omtales Worms forbindelse med Peyrère flere steder, især pg. 188 ff. og Peyrère betegnes som »den lærde og livfulde Gascogner« og en »fremstående skribent«.
7. Hvad Günther har set, kan have været et pavebrev fra 830'erne vedrørende ophøjelsen af Hamburg til ærkesæde. Det vides nu, at dette pavebrev engang i 1100-tallet er blevet forfalsket ved tilføjelse af Island, Grønland etc.
8. Dette har Peyrère uden tvivl fra »Groenlandia«, hvor det hævdes, at Grønland allerede i 1022 under Olav den Hellige blev skatkyldig. Det rigtige er, at Grønland først 1261 blev norsk skatland – og at islandske love aldrig har været gældende i Grønland.
9. Ivar Bårdson opholdt sig som stedfortræder for biskoppen af Gardar en længere årrække midt i 1300-tallet i Grønland.
10. Oplysningen giver stadig anledning til tvivl, jfr. Finn Gad Grønlands Hist. I 1967 pg. 79.
11. Biskop Thorlak Skulason f. 1597, en ven af Worm, der samlede og afskrev gamle håndskrifter. Ifølge Worms brev nr. 1303 af 12.4. 1645, modtog han tegningen fra Skulason i 1639.
12. Peyrères oplysninger er et forkortet referat af, hvad Worm i det nævnte brev nr. 1303 skriver om narhvalen. I et brev af 9.11. 1645 (brev nr. 1362) sender Worm Peyrère »de lovede billeder af vor enhjørning«. – I Museum Wormianum (se note 6) anføres pg. 278, at det var i 1636, Christian Friis viste Worm et narhvalkranie med tand, samt at den hele narhval, der er gengivet i Mus. Worm., er tegnet efter den af Skulason sendte tegning. Narhvalbillederne hos Peyrère ligner ganske de i Mus. Worm. pg. 278–79 gengivne. – Ole Worm er den første i verden, der (i

1638) skriver videnskabeligt om narhvalen. – Når Olearius i 2. udgave af hans »Beschreibung der muscowitischen und persischen Reyse« (1656) i kapitlet om grønlanderne fastslår, at »enhjørningshorn« stammer fra en hval, ikke fra et landdyr (Finn Gad Grl.s Hist. I pg. 302) har han det sandsynligvis fra Peyrère.

13. Peyrères beretning er gengivet hos Finn Gad Gr. Hist. I pg. 223.
14. Peyrères gengivelse af sagen mod de norske købmænd er korrekt gengivet fra Ar. Huitfeldts Chronologia III pg. 81, der dog ikke har noget om bisp Henrik. Indberetningen til dronningen om købmændene er ordret gengivet hos Finn Gad Grl. Hist. I pg. 183. Oplysningen om Henrik har Peyrère fra Pontanus (Johan Isaksen Pontanus, 1571–1639, fra 1618 kgl. dansk historio-graf efter Lyschander). Faktisk har Henrik dog aldrig været på Grønland, men endte som biskop på Orkneyøerne. – Eksemplet viser, at Peyrère har brugt de bedste danske forlæg, men også viderebragt disses misforståelser og fejl.
15. *Frobisher* foretog i årene 1576, 77 og 78 3 ekspeditioner for den engelske dronning Elisabeth, formålet var at finde Nordvestpassagen samt at søge efter guld. På sin 1. rejse så han et land, han kaldte Vestfrisland; det må efter beskrivelsen have været Grønlands østkyst, jfr. Birket-Smith Medd. om Grl. 66 pg. 202. *Frobisher* fortsatte til et »streight« (som man i 150 år troede gennem-skar Grønlands sydende, men som senere er fastslået som den bugt på Baffinland, der bærer hans navn). Dagbøger fra *Frobishers* rejser, som udkom allerede 1577 og 78 (seneste udgave The Hakluyt Society »Three Voyages of Martin Frobisher«, London 1938), beskriver møderne med skindklædte kanoer (kajakker) og mennesker, som han troede kom fra Cathays (Kinas) yderste ende. Han mente at have fundet Nordvestpassagen og – hvad der vakte mest opmærksomhed – guld. Hovedformålet med rejsen i 1577 var at fylde skinbene med det formodede guld (viste sig at være værdiløs svovlkis). Stort set er det beskrivelser fra 1577-ekspeditionens iagttagelser af (Baffinland) eskimoernes dragter, optræden, både m.v., der gengives af Lyschander og Peyrère (se navnlig rejsedeltageren Dionyse Settles beskrivelse i *Frobisher* bd. II pg. 16 ff. Historien om barnerovet stammer dog fra landgangen 1576). På sin 3. rejse foretog *Frobisher* den 20.6. 1578 landgang på et sted, som iflg. Birket-Smith må have været i Sydvestgrønland; 3 dage senere sejlede man videre til Baffinland. Den knappe beret-

ning om dette ophold – *det første kendte siden nordboerne* – begynder (*Frobisher* I pg. 86) med, at man den 20. juni observerer land, man mener, det er Vestfrisland og navngiver det Ny England. Dagbogen fortsætter: Héere the Generall, and other Gentlemen wente ashore, being the fyrste knowen Christians that we haue true notice of, that euer set foote upon that ground: and therefore the Generall toke possession thereof to the vse of our Soueraigne Lady the Quéenes Maiestie, and discouered héere a goodly harborough for the Shippes, where were also certaine little Boates of that Countrey. And being there landed, they espyed certayne tents and people of that Countrey, which were (as they iudge) in all sorts, very like those of Meta Incognita, as by theyr apparell, and other things whych wée found in theyr tentes, appeared.

The sauage and simple people, so soone as they perceyued our men comming towards them (supposing there had bin no other Worlde, but theirs) fledde fearefully away, as men muche amazed at so strange a fight, and creatures of humane shape, so farre in apparell, complexion, and other things different from themselues. They left in their tents alle their furniture for haste behinde them, where amongst other things were, founde a boxe of small nayles,* and certayne redde Hearings, boordes of Fyrre trée well cutte, with dyuers other things artificially wroughte, whereby it appeareth, that they haue trade with some ciuill people, or else are in déede tehmselues artificiall workemen.

Oure menne broughte away wyth them, onelye twoo of theyr Dogges, leauing in recompence belles, looking-glasses, and dyuers of oure Countrey toyes behynde them.

This Countrie no doubt, promiseth good hope of great commoditie and riches, if it maye be well discription whereof you shall finde more at large in my seconde booke, Page 5.

* Few things are more common with Eskimos who trade freely with whites than boxes or packages of small nails; but, as said in our Introduction, few are more out of character for Eskimos divorced from whites, as were, for instance, those of Coronation Gulf prior to 1910-and, if there was no trade with Greenland by ships from Europe before *Frobisher*, the Greenlanders would have been still more isolated in 1577. Under such conditions of scarcity of iron, nails would be used up rapidly for needles and for many other things. We know, though Best did not, that Eskimos are not »themselves artificiall

workemen« of nails and are thus in a position to prefer decisively the alternative which he seemingly inclined to favour, that the Greenlanders were having »trade with forme ciuill people«.

Det interessanteste i det citerede stykke er vel konstateringen af metalgenstande jfr. den engelske note om, at det tyder på, at grønlænderne havde handelsforbindelse med »civiliserede folk«.

16. Vedr. Davis' dagbøger henvises til artikel i tidsskriftet af Inge Kabell 1979 pg. 291. Om en beskrivelse af en hollandsk skibskaptajns møde med grønlændere i 1656 se artikel i tidsskriftet af Finn Gad 1966 pg. 73
17. F.eks. fortæller James Hall i sin beretning om rejserne 1605 og 06 (gengivet in extenso i Birket-Smiths i note 4 nævnte bog) om vinterhusene, at de »er bygget af hvalknogler med bjælker af hvalribben og foroven dækket med jord, og de havde firkantede hvælvinger eller kældre under jorden, c. 2 yards nedgravet i marken. Husenes antal var nogle og fyrrer. De fandt også nogle grave opbygget af sten over de indfødtes lig, idet de døde var indhyllet i sælskind og stenene lagt som en kiste over dem«.
18. Alfr. Bertelsen har i Medd. om Grl. 145,2 pg. 16 ff påvist, at muslingemanden ikke var en grønlænder, men en »indianer«, som Ove Gjedde i 1622 havde medtaget fra Ostindien. Historien genfindes hos Olearius og Holberg, begge sikkert fra Peyrère.
19. Det fremgår af Schepelern »Museum Wormianum«, at der på Worms museum fandtes flere grønlandske redskaber bl.a. pile og spyd samt en kajak.
20. Dagbogen er optrykt in extenso af P. Lauridsen og af Birket-Smith samt delvis af Th. Hansen i de i note 4 nævnte bøger. – Om Peyrères brug af Munks kort henvises til mit afsnit 1.
21. P. Lauridsen har i den i note 4 nævnte bog påvist, at Peyrère eller hans meddelere har taget fejl i påstanden om, at Christian IV hindrede Munks nye ekspedition: En sådan blev forberedt 1621, men uvist hvorfor blev den opgivet, og Munk døde først 1628. Th. Hansen mener (»Jens Munk« pg. 270) at det ikke er usandsynligt, at et sammenstød mellem kongen og Munk i 1628 har medvirket til dennes død, så Peyrère blot har sammenblandet de to begivenheder.
22. I Finn Gad Grl.s Hist. II pg. 379 anføres, at da kgl. historiograf Thormod Thorfæus i et memorandum til Christian V 1683 gav en række begrundelser for at genkolonisere Grønland (fra Island), henviste han dem, der ønskede nærmere kendskab til det fjerne, ukendte Grønland, til Peyrères bog og Peder Resens Grønlandsbeskrivelse (fra 1680'erne, men aldrig udgivet).